

Ulu öndər qədim Qəbələni “məhv olmaqdan” necə xilas etdi?

2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 29 sentyabr 2022-ci il tarixli sərəncamında qeyd edilir ki, Azərbaycanın çoxəsrlik mənəvi-mədəni irsə sahib qədim diyar və sivilizasiyaların qovşağında yerləşən tolerantlıq məkanı kimi geniş şöhrət qazanması Heydər Əliyevin mükəmməl quruculuq proqramının tərkib hissələri olmuştur.

Bəli, biz milli tariximizin müxtəlif mərhələlərini əks etdirən muzeylərin, bədii qoruqların və arxeoloji mərkəzlərin əməkdaşları müasir tarixşünaslığın hansı səhifəsinə baxırıqsa, mütləq orada ulu öndərin qayğısının, diqqətinin izlərini görür və onu ehtiramla təbliğ edirik. Mən bu qayğı və diqqəti doğulub – böyüdüyüm Qəbələ rayonunun təmsalında çox görmüşəm. Bu da bir xoşbəxtlikdir ki, indi Azərbaycanın ən qədim yaşayış məskənlərindən olmuş Qafqaz Albaniyasının paytaxtı Qəbələ şəhərinin indiyədək qorunub saxlanmış dəyərli abidələrinin, arxeoloji tapıntıların qorunduğu dövlət müəssisəsində çalışıram.

Biz hələ orta məktəbdə oxuduğumuz illərdə dərsliklərlə yanaşı, tarixə aid kitablarda, əyani vəsaitlərdə qədim Qəbələ şəhərinin Qala bürcləri əks olunmuş fotolarını görürdük. Böyüyəndən sonra isə fəxr etdik ki, həmin bürclər Azərbaycanın qədim mədəniyyətinin danılmaz sübutlarıdır. Çünki həmin bürclərlə tariximizin, mədəniyyətimizin bir çox şərəfli səhifəsi açılır.

Son zamanlar müxtəlif kitablarda, elmi əsərlərdə oxuyuruq ki, Ulu öndərin səyi, millətə xidməti, uzaqgörənliyi sayəsində qədim Qəbələ şəhəri indi də tariximizin dərinliklərindən xəbər verir. Bununla biz Azərbaycanın qədim şəhər mədəniyyətini, dövlətçilik tarixini bütün dünyaya göstərə bilirlik. Görkəmli alimlər yazırlar ki, Heydər Əliyev Azərbaycana birinci dəfə rəhbərlik etdiyi dönmədə ölkəmizdə qədim mədəniyyətimizin öyrənilməsi, arxeoloji, etnoqrafik tədqiqatların aparılması işinə böyük diqqət yetirilmişdir. Elə həmin dövrdə də qədim Qəbələ şəhərinin yerləşdiyi ərazidə arxeoloji tədqiqatlar genişləndirilmişdir.

Xatırladaq ki, təqribən 800 il Qafqaz Albaniyasının paytaxtı olmuş Qəbələdə arxeoloji tədqiqatlar 1926-cı ildən başlayaraq müəyyən fasilələrlə, 1959-cu ildən isə ardıcıl şəkildə davam etdirilir. Burada toplanan zəngin eksponatlar bir daha sübut edir ki, Qəbələnin tarixi keçmiş təbiəti qədər zəngindir və Azərbaycan tarixinin ən parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. 2400 illik tarixi olan, qədim “İpək yolu”nun üzərində yerləşən

Qəbələ şəhərinin adı hələ eramızın I əsərində yaşamış italyalı alim Böyük Plininin “Təbii tarix” əsərində Kabalaka adlandırılıb. Yunan coğrafiyaşünası Ptolemey Qəbələni Xabala, ərəb tarixçisi Bəlzuri isə Xəzər kimi təqdim edib. Arxeoloji qazıntıları əsasən Qəbələnin antik şəhər yeri, Səlbir və Qala ərazilərində aparılır.

Yazının əvvəlində bu tarixi məkana, daha doğrusu, milli sərəvətimizə ulu öndərin böyük qayğı və diqqət göstərdiyini xatırlatmışdıq. Həmin arqumentimizi əsaslandırmaq üçün xatırladaq ki, ötən əsrin 70-ci illərinin sonlarında qədim Qəbələnin taleyi ciddi sınaq qarşısında qalmışdı. Həmin illərdə Azərbaycanın, eləcə də Qəbələnin həyatında çox ciddi və təhlükəli hadisələrdən biri təkəcə keçmiş Sovet İttifaqında deyil, bütün dünyada çox məşhur olan Radiolokasiya Stansiyasının tikintisi ilə bağlı idi. O vaxtın sənədlərində oxuyuruq ki, SSRİ Silahlı Qüvvələrinin ən güclü radiolokasiya stansiyalarından biri 1976-cı ildə Qəbələ rayonu ərazisində inşa edilməyə başlanmışdı.

Mərhum akademik Teymur Bünyadov yazırdı ki, dünyanın siyasi-ideoloji-hərbi cəbhələrə bölünüb mübarizə apardığı bir zamanda RLS-in tikintisinə hansısa formada əngəl törədilməsi, irad bildirilməsi ağılasığmaz, qeyri-mümkün sayılırdı: “Elə radiolokasiya stansiyasının hərbi göstəricilərini, imkanlarını sadalamaq kifayət idi ki, bu tikintinin dünyanın təşvişlə baxdığı sovet ordusu üçün nə qədər böyük əhəmiyyət daşıdığını görsən”.

Qəbələ rayonu ərazisində yerləşən bu hərbi obyektə 1977-ci ildə Mingəçevir Su Elektrik Stansiyasından çəkilən yüksək gərginlikli elektrik xətti qədim Qəbələ şəhərinin ərazisindən keçməli idi. Sovet generalları, hərbi mühəndisləri o dövrdə stansiyaya yüksək gərginlikli elektrik xətti çəkilməsinə planlaşdırarkən xalqımızın tarixini, qədim abidələrini nəzərə almırdılar. Bildirilir ki, elektrik xəttinin bir neçə qurğusunun tikintisi qədim Qəbələ şəhərinin ərazisinə, daha doğrusu, Qala qapıları üzərinə düşürdü. Alimlərin fikrincə, bu

faktların təsadüf, planlaşdırma xətası və s. olmasını düşünmək sadələşlülük olardı. Çünki xəttin başqa yerlə çəkilməsi, qurğuların bürclərdən uzaqda tikilməsi üçün digər imkanlar da var idi. Yeni qədim şəhərin qalıqlarının məhv olması, tariximizin daha bir əvəzsiz abidəsinin Yer üzündən silinməsi təhlükəsi yaranmışdı.

Mərhum akademik İqrar Əliyevin fikrincə isə ən təhlükəli məqamlardan biri radiolokasiya stansiyasına gedən elektrik xətlərinin, qurğuların, geniş torpaq sahələrinin Sovet Ordusunun mühafizəsi altına verilməsi, qadağa zonasına çevrilməsi idi. Bu da qədim Qəbələnin Qala və Səlbir hissələrində hər hansı arxeoloji tədqiqatın aparılmasının qarşısının alınması, gənc nəslin qədim tariximizlə tanış olmaq imkanlarının əldən çıxması demək idi.

Başqa bir materialda oxuyuruq ki, qazıntı məskəninin sovet ordusunun nəzarətinə verilməsi, qadağa zonasına düşməsi arxeoloji tədqiqatların, demək olar ki, tamamilə dayanmasına gətirib çıxara bilərdi. Baş verənlər arxeoloqların qədim qazıntı yerində işləməsinə ciddi maneçilik törədirdi. Vəziyyəti belə gören arxeoloqlar, Qəbələ ziyalıları bir-bəşə Heydər Əliyevə müraciət etmişdilər. Elə o illərdə bildirilirdi ki, ümummilli lider bu məsələ ilə əlaqədar SSRİ Hərbi Hava Qüvvələrinin komandanı ilə ciddi söhbət aparmışdı.

Sonra Azərbaycan SSR Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Sədri Qurban Xəlilov başda olmaqla Qəbələyə nüfuzlu komissiya göndərmişdi. Komissiyanın məsələ ilə yaxından tanış olması, problemi həll etmək üçün aparılan gərgin müzakirələr, Azərbaycan rəhbərliyinin tarixi abidənin qorunması üçün göstərdiyi səy bəhrəsini verdi. Reallıq bundan ibarətdir ki, Heydər Əliyev tariximizin, qədim abidələrimizin qorunması üçün milli mövqə ortaya qoydu və bu gün Azərbaycan xalqı Qəbələ şəhərinin simasında qədim tariximizin yaşadığını görür və fəxr edir.

1978-ci ilin ilk günlərində qədim Qəbələ şəhərinin xilas olunması Azərbaycan xalqının milli oyanışının mühüm mərhələlərindən biri idi. Heydər Əliyev Azərbaycanın gələcəyi naminə atdığı addım – qədim abidəmizin qorunması azərbaycanlıların milli şüurunun, milli özünüdərkən inkişafına ciddi təsir göstərmiş, tariximizin, abidələrimizin qorunması uğrunda mübarizə konsepsiyasının əsaslarına çevrilmişdir.

Tariximizin mühüm bir səhifəsini Yer üzündən silmək istəyənlər və bununla barışan rayon rəhbərliyinin hərəkətləri 17 yanvar 1978-ci ildə Heydər Əliyevin sədrliyi ilə keçirilən Azərbaycan KP MK-nın bürosunda müzakirəyə çıxarılmış, Qəbələ rayonunda tarixi abidələrin qorunmasına səhlənkər münasibət haqqında qərar qəbul olunmuş, abidəni dağıtmaq istəyən general və rayon rəhbərliyi cəzalandırılmışdı. Bununla da, tariximizin minillikləri əhatə edən abidələrindən biri dağıdılmaqdan xilas edilmişdi. Qərara uyğun olaraq, elektrik xətti cənub qapılarından, Qala bürclərindən uzaqlaşdırılmış, çayın kənarına bənd çəkilmiş, arxeoloji tədqiqatlar genişləndirilmişdi.

Bir qədər sonra – 1978-ci il mart ayının 2-də məhz ulu öndərin xüsusi göstərişi ilə Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Qəbələ Tarix Mədəniyyət Qoruğunun yaradılması haqqında qərar vermişdi. Fəxrli deyə bilərik ki, bu tarix-mədəniyyət qoruğunun yaradılması XX əsrin sonlarına doğru Azərbaycanda milli mədəni irsin, tarixi abidələrimizin qorunması istiqamətində əvəzsiz yeniliklərdən biri kimi mükəmməl nüsxə oldu. Sonrakı illərdə qədim tarix-mədəniyyət abidələrinin qorunması naminə görülən işlər bir növ sistemləşdirildi, onun hüquqi əsasları yaradıldı.

Ən mühüm addımlardan biri də 1978-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan SSR Ali Sovetinin səkkizinci sessiyasında “Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında” Azərbaycan SSR Qanunu layihəsi barədə geniş müzakirələrin keçirilməsi və 21 iyul 1978-ci ildə isə “Tarix və mədəniyyət abidələrinin mühafizəsi və onlardan istifadə haqqında” Qanun qəbul olunması idi. Eləcə də, Heydər Əliyevin 1978-ci ildə Qəbələyə səfərindən sonra məhz onun təşəbbüsü ilə – 1980-ci il may ayının 15-də Qəbələ Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi, bir qədər sonra isə İsmayıl bəy Qutqaşının xatirə ev-muzeyi yaradılmışdır. Qətiyyətlə təkrar edə bilərik ki, ümummilli lider Heydər Əliyevin vətənpərvərliyi, əzmkarlığı, qətiyyəti sayəsində 1978-ci ildə qədim Qəbələnin dağılmaqdan qorunması tariximizin ən şərəfli səhifələrindən biridir.

Nəhayət, bir neçə kəlmə də öz fəaliyyətimiz haqqında. Azərbaycan Respublikasının Mədəniyyət Nazirliyi yanında Mədəni İrsin Qorunması, İnkişafı və Bərpası üzrə Dövlət Xidmətinin tabeliyində olan Qəbələ Dövlət Tarix-Bədii Qoruğu bu gün öz fəaliyyətini genişləndirmək üçün həm Rayon Tarix-Diyarşünaslıq Muzeyi ilə, həm də İlisu Dövlət Tarix-Mədəniyyət, Zaqatala Tarix-Mədəniyyət, “Orta əsr Ağsu şəhəri”, Dövlət Rəsm Qalereyası, İdman və Gənclər İdarəsi və Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzi ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq memorandumları imzalayıb. Memorandum əsasən, qarşılıqlı əlaqələr həyata keçirilir, Qəbələ Dövlət Peşə Təhsil Mərkəzinin müdavimləri qoruqda istehsalat təcrübələri keçirlər.

Bu gün Qəbələ Dövlət Tarix-Bədii Qoruğu təkəcə alimlərin və tarixlə maraqlanan mütəxəssislərin deyil, eləcə də, yerli və əcnəbi turistlərin daha çox üz tutduğu məkana çevrilib. 2022-ci ilə müqayisədə bu ilin 9 ayı ərzində qoruq ərazisinə gələn turistlərin sayında kifayət qədər artım müşahidə olunub.

Qoruq ərazisinə səfər edən əcnəbi turistlər əsasən Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri, Rusiya, Türkiyə, İngiltərə, Polşa, Çexiya, Koreya, Avstraliya, Çin, İtaliya və başqa ölkələrin vətəndaşlarıdır.

Onu da xatırladaq ki, 1926–1990-cı illər ərzində Qəbələ Dövlət Tarix – Bədii Qoruğu ərazisində həm kəşfiyyat, həm də genişmiqyaslı arxeoloji qazıntı işləri aparılıb. Ancaq 15 illik fasilədən sonra – 2005-ci ildən SEBA (Seul-Bakı) Azərbaycan-Koreya Mədəniyyət Mübadiləsi Assosiasiyasının təşəbbüsü, təşkilatçılığı və maliyyə dəstəyi ilə AMEA-nın Arxeologiya və Etnoqrafiya İnstitutunun arxeoloqları, 2009-cu ildən isə Cənubi Koreyadan olan arxeoloqlar qoruq ərazisində arxeoloji qazıntıları apararaq birgə fəaliyyət göstərirlər. 2014-cü il sentyabrın 22-də Prezident İlham Əliyev Qəbələyə səfəri zamanı qoruğu da ziyarət etmişdir. Dövlət başçımız həmin gün SEBA (Seul-Bakı) Azərbaycan – Koreya Mədəniyyət Mübadiləsi Assosiasiyasının təşəbbüsü, təşkilatçılığı və maliyyə dəstəyi ilə qoruq ərazisində inşa edilmiş Qəbələ Arxeoloji Mərkəzinin rəsmi açılışını etmiş, belə bir mərkəzin yaradılmasını yüksək qiymətləndirmişdir. Həmçinin cənab Prezident qoruğun arxeoloji ərazilərindən olan Qala ərazisinə də baş çəkmiş, burada günümüzdə qədər öz möhtəşəmliyini qorumuş Qala bürclərinə yaxından baxmışdır. Ümmillikdə, cənab Prezidentin səfərindən sonra Qəbələ Dövlət Tarix – Bədii Qoruğunda infrastruktur daha da gücləndirilmiş, burada ictimai işə obyektləri fəaliyyətə başlamış, ərazidə yerləşən Qəbələ Arxeoloji Mərkəzində bir çox yerli və beynəlxalq səviyyədə elmi – praktiki konfranslar, tədbirlər keçirilmişdir. Həmçinin Arxeoloji Mərkəzdə Qəbələ Dövlət Tarix – Bədii Qoruğunun əməkdaşları üçün müasir standartlara cavab verən iş otaqları yaradılmışdır.

Sonda onu da xatırladım ki, bu il fevral ayının 22-də Qəbələ Dövlət Tarix – Bədii Qoruğunda 2023-cü ilin “Heydər Əliyev İli” elan edilməsi ilə əlaqədar kollektiv üzvləri tərəfindən iməcilik, martın 17-də Ulu öndərin yubileyinə həsr olunan ağacəkmə aksiyası, ayın 26-da isə qoruqda “Uşaqlar bizim gələcəyimizdir” mövzusunda kütləvi tədbir keçirilmişdir. Mayın 10-da Ümummilli liderin 100 illiyinə həsr olunmuş ictimai-siyasi məzmunlu möhtəşəm tədbir uzun müddət yaddaşlardan silinməyəcək. İyul ayında yubiley münasibətilə Qəbələ Dövlət Tarix-Bədii Qoruğunda rayondakı Çuxur Qəbələ kənd məktəbliləri üçün açıq dərslər, oktyabr ayında isə “Heydər Əliyev və uşaqlar” mövzusunda tədbir keçirilmişdir.

Qeyd etdiyimiz kimi, Heydər Əliyev Azərbaycan tarixinin himayədarı və qayğıkeşi idi. Cənab Prezident İlham Əliyevin xalqımızın tarixinə yazdığı yeni səhifələr də Heydər Əliyev siyasi kursunun uğurlu davamı və icra edilməsinin nəticəsidir. 30 il düşmən tapdağında qalan torpaqlarımızı Ali Baş Komandanımız cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə şərəfətli Azərbaycan Ordusu azad etdi. Amma atılan bütün uğurlu addımlarımızın təməlinə Heydər Əliyevin siyasi xəttini görürük. Əminik ki, Azərbaycanın bugünkü uğurları ulu öndərin ruhunu sevindirir.

Zahir KƏRİMOV,
Qəbələ Dövlət Tarix-Bədii
Qoruğunun direktoru